

РОЗДІЛ 4

ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО, ГОСПОДАРСЬКО-ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО

УДК 346.91

DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-11/63>

ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ВРЕГУЛЮВАННЯ ГОСПОДАРСЬКИХ СПОРІВ З ІНОЗЕМНИМ ЕЛЕМЕНТОМ

PROCEDURAL SETTLEMENT OF COMMERCIAL DISPUTES WITH A FOREIGN ELEMENT

Баглай А.В., студентка IV курсу*Навчально-науковий інститут права та інноваційної освіти
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ***Проненко В.С., студентка IV курсу***Навчально-науковий інститут права та інноваційної освіти
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ***Поклонська О.Ю., старший викладач
кафедри цивільно-правових дисциплін***Навчально-науковий інститут права та інноваційної освіти
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*

У статті проаналізовано загальноправові положення господарського судочинства з іноземним елементом. Визначено поняття «іноземний елемент» з точки зору міжнародного приватного права та поняття «іноземний суб'єкт господарської діяльності». Досліджено правовий статус іноземних суб'єктів господарювання та визначено коло їх процесуальних прав та обов'язків. Також приділено увагу питанню правового регулювання господарського судочинства з іноземним елементом та розкрито питання підсудності господарських справ за участю іноземного елемента. Встановлено, що особливість правового регулювання господарського судочинства з іноземним елементом має подвійний характер: з одного боку, таке регулювання стосується норм національного законодавства України, а з іншого – міжнародного. Висвітлено процесуальні особливості провадження господарських справ за участю іноземного елемента. Розглянуто порядок звернення господарських судів із судовим дорученням до іноземного суду або іншого компетентного органу іноземної держави. На підставі досліджених матеріалів та системного аналізу ми дійшли висновку про врегулювання досліджуваного питання на законодавчому рівні та необхідність його вдосконалення й систематизації. Норми Господарського процесуального кодексу України в окремих випадках мають лише відсильний характер, чітко не конкретизуючи процесуальні права і обов'язки іноземних суб'єктів господарювання та підсудність справ за участю іноземних суб'єктів господарювання. Це створює певні колізії в законодавстві. Отже, вдосконалення законодавства буде сприяти усуненню прогалин та активному застосуванню даних законодавчих актів у практичній діяльності.

Ключові слова: іноземний елемент, іноземний суб'єкт господарської діяльності, підсудність справ з іноземним елементом, судові доручення, господарське судочинство, Господарський процесуальний кодекс України.

This article analyzes the general legal provisions of commercial litigation with a foreign element. The concept of "foreign element" in terms of private international law and "foreign business entity" is defined. The legal status of foreign business entities is studied and the range of their procedural rights and responsibilities is determined. Also, attention is paid to the issue of legal regulation of commercial litigation with a foreign element and the issue of jurisdiction of commercial cases involving a foreign element is revealed. It is established that the peculiarity of the legal regulation of commercial litigation with a foreign element is twofold: on the one hand, they include the rules of national legislation of Ukraine, and on the other – international. Procedural features of conducting business cases with the participation of a foreign element are highlighted. The procedure for applying to a foreign court or other competent authority of a foreign state with a court order was considered. On the basis of the researched materials and the system analysis the conclusion concerning settlement of the investigated question at the legislative level and needs of its perfection and systematization was reached. The norms of the Commercial Procedure Code of Ukraine in some cases have only a reference character, without clearly specifying the procedural rights and obligations of foreign entities, jurisdiction of courts involving foreign entities, which in turn creates certain conflicts in the law. Thus, the improvement of legislation will help to eliminate gaps and the active application of these laws in practice.

Key words: foreign element, foreign business entity, jurisdiction of cases with a foreign element, court orders, commercial litigation, Commercial procedural code of Ukraine.

Постановка проблеми. Нині українські суди не так часто застосовують норми іноземного права. Особливо це стосується господарських судів, які розглядають більшість справ за участю іноземних елементів. Аналізуючи судові рішення господарських судів в Єдиному державному реєстрі судових рішень, ми знайшли такі справи, де вирішуються спори з представниками інших країн. Зокрема, застосовуються норми права Латвії, Литви, Молдови, Німеччини, Угорщини, Швейцарії, Чехії тощо.

Актуальність даної теми полягає в поодиноких випадках застосування господарськими судами норм права іно-

земних країн, тому виникає проблема сталості судової практики з цього питання.

До особливостей практики врегулювання господарських спорів з іноземним елементом зверталися такі вчені: О.П. Гусєва, Є.В. Довгерт, В.І. Кисіль, В.В. Комаров, В.В. Луць, А.А. Мамаєв, Т.М. Нещатаєва, Д.М. Притика, А.С. Подцерковний, М.І. Тітов, М.Й. Штефан, Л.С. Феденяк та інші.

Мета статті – дослідження, систематизація та узагальнення особливостей українського господарського процесу, ускладненого іноземним елементом, визначення прогалин та недоліків у національному господарському законо-

давстві, яке регулює провадження за участю іноземних суб'єктів господарювання, а також надання пропозицій щодо його вдосконалення.

Виклад основного матеріалу. Джерелом, за яким суди України можуть у своїх рішеннях застосовувати норми інших держав, є Закон України «Про міжнародне приватне право» від 23.06.2005 р. Для розгляду даного питання доцільно буде визначитись з поняттям іноземного елемента. Для визначення поняття звернемось до Закону України «Про міжнародне приватне право», а саме до п. 2 ч. 1 ст. 1. Отже, іноземний елемент – це ознака, яка притаманна приватноправовим відносинам, що є предметом цього Закону. Іноземний елемент може виявлятися в одній або кількох формах: 1) один з учасників є громадянином України, що проживає за межами України, або іноземцем чи особою без громадянства та навіть іноземною юридичною особою; 2) знаходження об'єкта правовідносин на території іноземної держави; 3) юридичний факт, який мав чи має місце в іноземній державі, створює, змінює або припиняє правовідносини [1].

Для здійснення господарської діяльності з іноземним елементом потрібні суб'єкти. Хто ж такі іноземні суб'єкти господарської діяльності? Такими є суб'єкти господарської діяльності, які здійснюють господарчу діяльність в одній країні, але їхнє постійне місце знаходження або постійне місце проживання знаходиться за межами цієї країни, створення та дія яких відповідає законодавству іноземної держави. Зокрема, до них відносять юридичних осіб, суб'єктів господарської діяльності, які не мають статусу юридичної особи, об'єднання суб'єктів господарської діяльності, іноземних громадян та осіб без громадянства, які здійснюють господарську діяльність, а також нерезидентів. Важливо, що свій правовий статус іноземні суб'єкти господарювання підтверджують витягом із торговельного, банківського або судового реєстру.

Іноземні громадяни, іноземні юридичні особи, а також міжнародні організації наділені правом відкривати свої представництва на території України та здійснювати підприємницьку діяльність. Таке право має своє відображення в таких актах, як Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність» від 16.04.1991 р. [2], Закон України «Про режим іноземного інвестування» від 19.03.1996 р. [3], Закон України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» від 22.09.2011 р. [4] та ін. Реєстрація іноземних представництв здійснюється Міністерством економічного розвитку і торгівлі України.

Процесуальний порядок врегулювання господарських спорів за участю іноземних осіб регулюється Господарським процесуальним кодексом України (далі – ГПК України), а саме Розділом IX [5].

Процесуальні права та обов'язки іноземних осіб визначені у ст. 365 ГПК України. Зокрема, іноземні особи та юридичні особи, створені за законодавством України, крім передбачених винятків, наділені тими самими процесуальними правами та обов'язками, що і громадяни України [2, ст. 365]. Учасники правовідносин з іноземним елементом мають право самостійно вибрати право, яке підлягає застосуванню, вказавши про це у договорі (таке право передбачене ст. 5 Закону України «Про міжнародне приватне право» [1]).

Розгляд справ з іноземним елементом є специфічним через особливість правового статусу, додаткових джерел правового регулювання, правил підсудності. Слід зауважити, що до справ з іноземним елементом залучаються такі учасники, як перекладач, консул, адвокат-іноземець, експерт із питань міжнародного приватного права, процесу та арбітражу. Представником іноземного суб'єкта господарювання в суді може виступати консул, який здійснює представництво та захист інтересів іноземної особи.

Господарськими судами найчастіше розглядаються спори за участю іноземних осіб, які впливають із зовніш-

ньоекономічних договорів у сфері права інтелектуальної власності, а також справи про банкрутство [6, с. 310].

Розгляд справ за участю іноземних осіб має свою специфіку, яка пов'язана з особливостями правового статусу та наявністю додаткових джерел правового регулювання, спеціальних правил міжнародної підсудності. Такі справи ускладнені процедурами витребування доказів з-за кордону та вручення процесуальних документів за кордоном.

При цьому Г.А. Цірат говорить про принципову відмінність між поняттями «визначення підсудності спорів з іноземним елементом» та «питання вибору права, що підлягає застосуванню до спірних відносин з іноземним елементом» [7]. У першому випадку вказується саме про визначення держави, суди якої будуть розглядати справу за участю іноземного елемента. У другому випадку мається на увазі матеріальне право певної країни, яке буде застосовуватись у суді, що є визнаним компетентним за правилами підсудності під час вирішення спору по суті.

Л.П. Ануфрієва вказує на три способи визначення міжнародної підсудності:

- 1) за ознакою громадянства сторін спору;
- 2) за ознакою фактичної присутності відповідача;
- 3) за ознакою місця проживання відповідача

[8, с. 303–307].

Відповідно до ст. 366 ГПК України підсудність справ за участю іноземних осіб визначається законом або міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України [5].

Категорія підсудності застосовується у міжнародному праві для визначення компетенції між судами наявної в державі системи розгляду господарських справ та розмежування судів щодо вирішення справ з іноземним елементом. На господарські суди поширюються як загальні, так і спеціальні правила територіальної підсудності. Основним і початковим етапом розгляду справ з іноземним елементом є вирішення питання про те, чи поширюється територіальна компетенція суду на розгляд даної справи. Суд має опиратися на норми ГПК України [5], Закону України «Про міжнародне приватне право» [1] та відповідних міжнародних договорів.

Питання виключної територіальної підсудності справ урегульоване ст. 30 ГПК України, у якій визначається, що спори, які виникають з приводу нерухомого майна, розглядаються судом за місцем знаходження майна або основної його частини [5].

Згідно з положенням п. 1 ст. 75 Закону України «Про міжнародне приватне право» підсудність справ з іноземним елементом визначається на момент відкриття провадження у справі. До уваги не береться те, що в ході провадження підстави для такої підсудності відпали або змінилися, крім випадків, встановлених у ст. 76 цього Закону [1].

Водночас відповідне процесуальне законодавство, зокрема норми Господарського процесуального кодексу України стосовно провадження у справах щодо іноземних осіб є неконкретизованими, відсильними. Це спричиняє колізії в законодавстві.

Ст. 367 ГПК України регламентує порядок звернення господарських судів із судовим дорученням до іноземного суду або іншого компетентного органу іноземної держави у разі необхідності вручити документ, отримати докази, провести окремі процесуальні дії на території іншої держави [5].

Доручення господарських судів України входить до процедури міжнародної правової допомоги у господарських справах. Така допомога розуміється як сприяння, яке надається компетентними судами та іншими установами однієї держави іншій у зв'язку з розглядом господарських справ.

Більш детально процедура звернення господарських судів із судовим дорученням прописана в Інструкції про порядок виконання міжнародних договорів з питань надання правової допомоги в цивільних справах щодо

вручення документів, отримання доказів та визнання і виконання судових рішень, яка затверджена сумісним наказом Міністерства юстиції України та Державної судової адміністрації України від 27 червня 2008 р. № 1092/5/54 [9].

Згідно зі ст. 13 Закону України «Про міжнародне приватне право» документи, що видані уповноваженими органами іноземних держав у встановленій формі, визнаються дійсними в Україні в разі їх легалізації, якщо інше не передбачено законом або міжнародним договором України. Міністерство юстиції України надало роз'яснення вказаного положення щодо застосування міжнародних договорів України про правову допомогу в частині, що стосується скасування вимоги легалізації офіційних документів, виданих компетентними органами договірних сторін [1].

Вчені виділяють три групи країн за ознакою ставлення до легалізації доручень господарських судів України про надання правової допомоги:

1) країни, в яких прийняття доручень господарських судів України здійснюється без будь-якого додаткового засвідчення. Такий режим діє на території Естонії, Болгарії, Латвії, Литви, Румунії, Сербії та Чехії;

2) країни, в яких прийняття доручень та інших офіційних документів здійснюється без будь-якого додаткового засвідчення, якщо такі документи видані компетентними органами України чи засвідчені уповноваженими особами, крім документів, виданих податковими органами. Такий режим діє на території Північної Македонії та Грузії;

3) країни, в яких прийняття доручень здійснюється без будь-якого додаткового засвідчення. Такі доручення надсилаються безпосередньо для виконання міжнародних договорів про правові відносини і правову допомогу у господарських справах. Крім того, офіційні документи, видані або затверджені компетентними органами України, надходять від установ юстиції. Такий режим діє на території Греції, Єгипту, Ірану, Словенії, Угорщини та Фінляндії [10, с. 2].

До компетенції суду не належить перевірка наявності міжнародного договору про співпрацю з іншими державами з питань надання правової допомоги, вручення документів, отримання доказів та визнання і виконання судових рішень в іноземних судах та інших компетентних органах. Цю функцію виконує міжрегіональне управління та Міністерство юстиції України [10].

Господарський суд має право зупинити провадження у зв'язку зі зверненням із судовим дорученням про надання правової допомоги або вручення виклику до суду чи інших документів до іноземного суду [5]. При цьому

строк зупинення буде продовжуватися до надходження відповіді від іноземного суду або іншого компетентного органу іноземної держави на судове доручення про надання правової допомоги, вручення виклику до суду чи інших документів.

Висновки. В умовах бурхливого розвитку України як правової держави доцільно залучати іноземних суб'єктів господарювання, діяльність яких поряд з іншими чинниками може підняти на вищий рівень економіку нашої держави.

Сучасний вид господарського провадження у справах за участю іноземних осіб господарювання не відповідає рівню розвитку міжнародного господарського процесу. Доводиться зазначити відсутність унормування поняття «іноземний суб'єкт господарювання» та «правові прогалини закріплення іноземного суб'єкта господарювання на національному рівні» у більшості держав, у тому числі і в Україні. Це породжує як невизначеність в теоретичних аспектах господарського процесу, так і складнощі практичного характеру.

На нашу думку, сьогодні потребує вирішення низка практичних та теоретичних проблем у сфері господарського провадження у справах за участю іноземних суб'єктів господарювання. З огляду на вищевикладені зауваження та недоліки господарського процесуального законодавства, яке регулює дані питання, вважаємо за доцільне запропонувати такі шляхи їх вирішення:

1) необхідно визначити та закріпити на законодавчому рівні єдине поняття іноземного суб'єкта господарювання;

2) потрібно виокремити та закріпити на законодавчому рівні іноземних суб'єктів господарювання з наведеним їм повної класифікації та правосуб'єктності;

3) необхідно розширити зміст статей 365 та 366 ГПК України, що визначають підсудність судам справ за участю іноземних суб'єктів господарювання та їх процесуальні права та обов'язки, оскільки вони мають лише відсильний характер, що може створювати певні колізії в законодавстві;

4) потрібно закріпити в Господарському процесуальному кодексі України інститут договірної підсудності у відносинах з іноземним елементом.

Вважаємо, що удосконалення правового регулювання господарського процесуального законодавства за участю іноземного елемента дозволить послідовно і повно врегулювати проблему вирішення спорів за участю іноземних суб'єктів господарювання, що значно покращить інвестиційний клімат України та буде сприяти інтеграції українських підприємств до системи міжнародних економічних зв'язків та залученню іноземних підприємств до діяльності в Україні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про міжнародне приватне право : Закон України від 23.06.2005 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15#Text> (дата звернення: 04.11.2021).
2. Про зовнішньоекономічну діяльність : Закон України від 16.04.1991 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/959-12#Text> (дата звернення: 05.11.2021).
3. Про режим іноземного інвестування : Закон України від 19.03.1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/93/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 05.11.2021).
4. Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства : Закон України від 22.09.2011 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3773-17#Text> (дата звернення: 05.11.2021).
5. Господарський процесуальний кодекс України : Закон України від 06.11.1991 р. № 1798-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text> (дата звернення: 04.11.2021).
6. Чучкова Н. Правове регулювання участі іноземних осіб у цивільному, господарському та адміністративному процесах України: порівняльна характеристика. *Право України*. 2014. КВ № 17414, 6184ПР. С. 310–316.
7. Цірат Г.А. Міжнародна підсудність. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. Випуск 84 (частина II). 2009. С. 197–202.
8. Ануфриева Л.П. Международное частное право: в 3-х т. Том 3. Трансграничные банкротства. *Международный коммерческий арбитраж. Международный гражданский процесс* : учебник. Москва: Издательство БЕК, 2001. 768 с.
9. Інструкція про порядок виконання міжнародних договорів з питань надання правової допомоги в цивільних справах щодо вручення документів, отримання доказів та визнання і виконання судових рішень : сумісний Наказ Міністерства юстиції України та Державної судової адміністрації України від 27.06.2008 р. № 1092/5/54. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0573-08#Text> (дата звернення: 04.11.2021).
10. Курандо К.В. Щодо використання доручень господарських судів України про надання правової допомоги установам іноземних держав. *Правова держава*. 2020. № 39. С. 25–31.